

Oponentský posudek disertační práce Jakuba Machka Pražský ilustrovaný kurýr. Masový tisk jako obraz světa obyčejných lidí.

Téma předkládané práce považuji za velmi nosné. Populární kultura se sice i u nás věnuje (poté co padly ideologické bariéry nastavené předchozím režimem) značnější pozornost, není však podle mého názoru stále ještě dostatečná a hlavně se týká jen některých společenských oblastí (především mediálních studií, filmové vědy, méně už vědy literární). Nápad vytěžit produkty populární kultury jako historický pramen k poznání dobových mentalit je alespoň v našem prostředí objevný, zároveň však v důsledku své neetablovanosti také velmi náročný. Snad právě proto se autorovi disertace podařilo záměr deklarovaný v podtitulu naplnit jen zčásti. Ale i tak jde o práci cennou, přinášející nejen autentické poznatky vytěžené z vlastní heuristické práce, ale také – a to možná považuji za ještě důležitější – otevírající řadu metodologických otázek s tímto směrem bádání spojených.

Disertační práce je specifickým žánrem odborného pojednání; ukládá autorovi mimo jiné předvést, že je dostatečně obeznámen se stávající odbornou literaturou předmětu a že se s ní dokáže kriticky vyrovnat. Autor této práce měl situaci ztíženou tím, že jeho téma je typicky mezioborové; už sama analýza zvoleného pramene vyžaduje užití metod několika společenských oborů (zejména mediálních studií, ale i literární vědy, teorie výtvarného umění, lingvistiky), jeho zasazení do kontextu pak vtahuje do hry další disciplíny (historii, sociologii, sociální psychologii a další). A to jsme teprve u předpolí vlastní práce – zkoumání mentality tzv. obyčejných lidí. Autor se snažil poctivě vyrovnat alespoň s některými z naznačených oblastí, především pak s teoriemi populární kultury, což považuji za rozumné řešení, neboť objasnění tohoto jevu bylo pro jeho práci klíčové. Přesto se nemohu ubránit dojmu, že východisková, kompilační část práce autorovi přespříliš zbytněla na úkor vlastní analýzy (tvorí cca třetinu celkového textu). Chápu, že u tak komplexního tématu si autor musel zvlášť dobře promyslet metodologická východiska a vymezit zorný úhel, aby se jeho práce nerozpadla v chaotickou mozaiku disparátních postřehů. To se mu podle mého názoru podařilo, ovšem za cenu toho, že mu pak již zřejmě nezbýval dostatek času a sil na to, aby se dostatečně věnoval vlastnímu tématu práce.

Vstupní kapitoly práce (1.–3.) jsou solidním (místy dokonce velmi dobrým) shrnutím poznatků stávající odborné literatury. Uvedla jsem již, že autor se soustředil zejména na různá vymezení populární kultury a jejich společenských funkcí. Jak je u současné mladé badatelské generace běžné, vychází přitom zejména z oblastí anglofonní, což jistě není na újmu relevantnosti uváděných informací, neboť zejména teoretické koncepty populární kultury se nejintenzivněji rozvíjejí právě v této oblasti. Autor ovšem mohl přihlédnout alespoň k pracím U. Eca, jenž v této oblasti patří k průkopníkům seriózního bádání. Náhledy jednotlivých badatelů na fenomén populární kultury a zejména pak na jeho společenské fungování se navzájem pronikavě odlišují: jedni v ní spatřují nástroj k ovládnutí mas vládnoucími elitami, jiní naopak prostředek demokratizace kultury; v souvislosti s tím se liší i jejich názory na vztah mezi producenty a recipienty od přesvědčení o naprosté pasivitě recipientů až k tvrzení o jejich dominantní roli při utváření produktů populární kultury. Autor disertace ve svém shrnutí (možná ke škodě věci) tyto protikladné názory příliš navzájem nekonfrontuje, na závěr však vyjadřuje svůj vlastní postoj, rozumně se vyhýbající oběma ideologizujícím krajnostem, což podle mého názoru tvoří bezpečný základ pro jeho zkoumání zvoleného materiálu.

Třetí kapitola se mi jeví jako poněkud nadbytečná. Autor patrně nechtěl začít in medias res a cítil potřebu alespoň stručně nastínit dobový horizont, nicméně jde o pouhé shrnutí všeobecně

známých informací o proměnách společnosti na přelomu 19. a 20. století. Platí to i pro autorovo tvrzení, předkládané na s. 62 jako jeho hypotéza, že k rozmachu masové populární kultury u nás došlo právě v této době. Jde totiž o skutečnost obecně přijímanou, potvrzenou výzkumy kulturních historiků (za všechny připomínám práce autorem citovaného Pavla Janáčka). Podle mého názoru by proto bylo postačilo, kdyby byl autor předřadil vlastní analýze Kurýra pojednání o vývojových tendencích v soudobém západoevropském a americkém periodickém tisku (tj. stávající úvod páté kapitoly). Ke třetí kapitole mám rovněž několik drobných připomínek. Domnívám se, že tvrzení na straně 65 o tom, že až do 19. století neměly lidové vrstvy zkušenost s obrazovou kulturou, je upřílišněné. Možná to platí pro protestantské země, avšak jsem přesvědčena, že pro ty katolické nikoli (na skle malované svaté obrázky přece u nás patřily k běžnému vybavení venkovských domácností).

Rovněž teze na s. 78 o populární kultuře jako činiteli rozpadu ideje jednotného národa se mi nezdá přesvědčivá. Populární kultura obecně jeví tendence k apolitičnosti a zároveň ke konformitě vůči vládnoucí moci a dominantním hodnotovým vzorcům (ostatně potvrzuje to i autorem provedený výzkum Kurýra a podobných středoevropských periodik, stejně jako jeho zjištění, že politicky aktivistické protosenzační noviny se u nás neprosadily). Nedokážu si proto představit, jak a čím by produkty populární kultury mohly destruovat jednotu národního kolektivu; domnívám se naopak, že při vhodné implementaci národně výchovné funkce mohly tuto jednotu naopak posilovat. Možná je to dáno i tím, že autor má zřejmě (alespoň v literární oblasti) poněkud zúženou představu o spektru populární kultury. V rámci literatury k ní zdaleka nepatřily jen kolportážní romány, jež nahradily knížky lidového čtení a kramářské písně, ale také rozmanité odrůdy kalendářové povídky, zamilovaná četba, humoristická próza, divadelní komedie (záleží samozřejmě na pojetí populární literatury, mé příklady vycházejí ze současného fungování tohoto pojmu). Odkaz na F. Vodičku tu není zcela na místě, neboť právě on se vyznačoval tím, že nevnímal literární systém jako ostrou ditochomii populární a umělecké literatury, nýbrž jako terén o mnoha vrstvách (vzdáleně by jej bylo možno přirovnat k vertikálnímu trojvrstevnému mohdelu kultury vysoké střední a nízké, zažitému zejména v americkém prostředí).

Jinak tomu ovšem bylo s česko-německým národnostním antagonismem; autorova teze, že právě specifická pražská situace (kdy v době příznivé pro vznik senzačních periodik se u nás zároveň zotřoval na obou stranách nacionalistický boj) byla zřejmě jedním z hlavních důvodů, proč se u nás nevytvořilo jednotné kolektivní povědomí obyvatel metropole a proč se Kurýr nikdy nestal úplnou obdobou západoevropských či amerických senzačních novin (zůstávalo v něm příliš politiky, protože ta právě tehdy hýbala pražským životem) se mi jeví jako velmi přesvědčivá a patří podle mě k největším přínosům práce.

Zatím jsme se ovšem věnovali pouze předpokladům autorova vlastního výzkumu; nyní je třeba zhodnotit způsob jeho provedení a zejména pak jeho přínos. V úvodu autor deklaruje, že nepůjde pouze cestou kvantitativní analýzy, nýbrž že se hodlá zaměřit i na - bezesporu složitější a citlivější, protože napadnutelnější - analýzu obsahovou. Ve výsledku ovšem výrazně převažuje výzkum kvantitativní, možná i proto, že jej autor pojal (možná až zbytečně) maximalisticky, takže mu už na kvalitativní analýzu zřejmě nezbyl čas a síly. Netvrdím přitom, že získaná zjištění jsou bezcenná, to v žádném případě, ale nejsem si jistá, zda jsou úměrná vynaložené energii.

Je přitom zcela na místě, že pakliže se autor rozhodl využít zvolený pramen k analýze mentality tzv. obyčejných lidí, chtěl mít co nejbezpečněji potvrzeno, kdo tento pramen reálně četl. A je logické, že cestou, která se mu přímo nabízela, byla komparace s jinými tehdejšími periodiky, jež mu utvořila potřebný referenční rámec. Podniknutá analýza působí skutečně bytelným dojmem: periodika ke komparaci jsou zvolena uvážlivě, nástroje mající vést k odpovědi

na otázku po adresátovi Kurýra jsou vynalézavé a nabízejí několikanásobnou kontrolu získaných výsledků. To, že závěr (situující Kurýra do blízkosti Národní politiky) historika zabývajícího se tímto obdobím nepřekvapí, by neměl snížit význam podniknuté analýzy. Je totiž přece jenom jistý rozdíl mezi intuitivním tušením a ověřenými fakty.

Osobně považuji za ještě důležitější a podnětější stejně pojaté srovnání Kurýra s jeho středoevropskými protějšky. Zejména zařazení Krakova do spektra formujících se středoevropských metropolí (patrně inspirované prací N. Wooda), považuji za vynikající nápad, neboť k tradičnímu srovnání Praha - Vídeň (eventuelně Praha - Budapešť či Praha - Berlín) přidává další rozměr. Autorův vlastní výzkum krakovského senzačního listu přinesl pozoruhodné výsledky. Naznačuje, že v Praze se kultura moderní industriální civilizace zabydlovala pomaleji a byla zřejmě přijímána s menším nadšením než v okolních metropolích - a to dokonce pomaleji než v Krakově, centru civilizačně podstatně méně pokročilého regionu. Autor disertace však tyto skutečnosti příliš nezdůrazňuje a nijak intenzivně nad nimi nepřemýšlí. To ostatně platí i pro kardinální otázku celé práce, autorem samým několikrát formulovanou (nejdříve v úvodu a pak v dílčích komentářích k provedeným analýzám): proč se Kurýru nepodařilo podobně jako jeho evropským protějškům zaujmout dominantní místo na trhu česky psaného periodického tisku. Autor sice na s. 241 nabízí stručnou odpověď v délce jednoho kratšího odstavce, nicméně tak zásadní vyústění celé práce by si zasloužilo několikastránkovou důkladnou analýzu. Domnívám se, že se tu možná dotýkáme něčeho obecnějšího, něčeho, co by mohlo přispět k poznání specifčnosti české kultury a národní mentality (existuje-li něco takového) ve středoevropském prostoru.

Kvantitativní metodu autor uplatnil i na srovnávací obsahovou analýzu vybraných periodik. Její výsledky jsou však podstatně méně přesvědčivé než při stanovování cílové skupiny recipientů Kurýra. Základní pochybností pro mě je, nakolik je statistická metoda vůbec pro analýzu obsahu periodika vhodná; jako pomocný nástroj určitě, nicméně domnívám se, že její výpovědní hodnota je omezená. O charakteru konkrétního periodika jistě něco vypoví zjištění procentuálního zastoupení politických témat ve vztahu k obsahům jiným. Nicméně daleko důležitější je podle mého názoru poznání, jaké konkrétní události aktuálního politického života si daný deník vybírá (např. u Kurýra to evidentně byly rvačky v parlamentě), a hlavně pak, jakým způsobem je zpracovává - což už možnosti kvantitativní analýzy přesahuje.

Všechny kapitoly, jež jsem až dosud okomentovala, se ovšem týkaly pouze upřesnění předpokladů toho, co mělo být vlastním cílem práce: přečíst Kurýr jako zdroj informací o tom, jak obyčejný člověk přelomu 19. a 20. století vnímal velkoměsto a svou pozici v něm, co soudil o svém životě a čím se v něm řídil (alespoň takto jsem porozuměla vytčenému cíli). Autor v kapitolách 4.-5. potvrdil svou hypotézu, že se Kurýr obracel k nižším středním vrstvám a že byl prvním senzačním deníkem u nás, navzdory tomu, že měl v lecčems blíže k serióznímu tisku starší éry než ke svým evropským a zejména pak americkým protějškům. To jsou bezesporu zjištění cenná, obohacující naše povědomí o vývoji periodického tisku u nás a konkretizující naše představy o zrodu bulvárního zpravodajství. Nicméně studia „zkušenosti obyčejných (či malých) lidí“ (s.8) se tato zjištění týkají jen velmi zprostředkovaně. Jak by takováto analýza mohla vypadat, ukazuje kapitola šestá, zejména výtečná podkapitola věnovaná obrazu Prahy v Kurýru. Bohužel je to jen jakási „ochutnávka“, neboť další (rovněž velmi zdařilé) podkapitoly se týkají spíš analýzy mediálního diskursu (např. výborný rozbor ilustračních praktik), byť chápu, že obě záležitosti nelze striktně oddělovat. Zbývá tedy doufat, že autor disertace své interpretační schopnosti, jež osvědčil nejen ve zmíněné podkapitole, ale i všude tam, kde činí dílčí průhledy do konkrétního materiálu, zúročí ve svých dalších pracích podobného rázu. Cestu k nim má

otevřenou právě touto disertací, v níž si „odpracoval“ všechno to, co muselo vlastní obsahové analýze a jejímu využití pro studium dobové mentality obyčejných lidí předcházet.

Na závěr ještě jednu poznámku víceméně formálního rázu, plynoucí možná i z mého odborného bohemistického zaměření. Dobrý dojem ze solidně odvedené práce zbytečně kazí množství pravopisných a někdy i gramatických chyb; předpokládám, že větší část je produktem neopravených překlepů, ale to ve výsledku není podstatné. Text práce působí, jako by autor neovládal shodu přísudku s podmětem, evidentně si není jistý ve tvarech slovesného přechodníku apod. Chápu, že text práce má nadstandardní rozsah a že jeho jazyková redakce byla jistě obtížná, nicméně takovouto míru nezkorigovanosti předkládaného textu bychom myslím u kvalifikačních prací tolerovat neměli, tím spíše u prací disertačních.

Byť je můj posudek poměrně kritický, neznamená to, že bych práci vnímala jako problematickou. Množství připomínek, a to i zásadnějšího rázu, je dáno především složitostí zvoleného tématu. Autor disertace se s ním poctivě pokusil vypořádat a v mnohém se mu to i podařilo. Byť zcela nenaplnil očekávání vzbuzená podtitulem práce, přinesl řadu poznatků, jež budou užitečné hned pro několik společenskovedních disciplín. Jeho práce rovněž nestrádá povrchností, a to jak co do práce s odbornou literaturou, již nastudoval úctyhodné množství, tak co do analýzy pramenů. Jsem proto přesvědčena, že splňuje požadavky kladené na disertační práci; doporučuji ji k obhajobě a věřím, že tato obhajoba bude úspěšná.

V Praze 31. 8. 2012

prof. PhDr. Dagmar Mocná, Csc.